

Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNOG ODVJETNIKA
ATHANASIOSA RANTOSA
od 13. ožujka 2025.¹

Predmet C-38/24 [Bervidi]ⁱ

**G. L.
protiv
AB SpA**

(zahtjev za prethodnu odluku koji je uputio Corte suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud, Italija))

„Zahtjev za prethodnu odluku – Socijalna politika – Direktiva 2000/78/EZ – Jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja – Članak 1. – Članak 2. stavak 1. i članak 2. stavak 2. točka (b) – Zabrana svake diskriminacije na temelju invaliditeta – Neizravna diskriminacija na temelju povezanosti – Radnik koji, iako sam nije osoba s invaliditetom, tvrdi da je žrtva posebno nepovoljnog položaja na radnom mjestu zbog invaliditeta svojeg djeteta, kojem pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna – Članak 5. – Obveza poslodavca da osigura razumne prilagodbe u odnosu na tog radnika”

I. Uvod

1. G. L., koja je pružatelj skrbi svojem djetetu s teškim invaliditetom, tvrdi da je njezin poslodavac, društvo AB SpA, prema njoj postupao diskriminirajuće jer je odbio prihvatiti njezin zahtjev da je radi obavljanja njezinih dužnosti trajno rasporedi na radno mjesto na kojem se uvijek radi u jutarnjoj smjeni kako bi joj se omogućilo da svojem djetetu pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna a da pritom nastavi obavljati svoju profesionalnu djelatnost pod jednakim uvjetima kao i ostali zaposlenici.

2. U tom kontekstu, Corte suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud, Italija) pita Sud, među ostalim, treba li Direktivu 2000/78/EZ² tumačiti na način da se osoba kao što je G. L., koja sama nije osoba s invaliditetom, može pred sudom pozvati na načelo zabrane svake *neizravne* diskriminacije na temelju invaliditeta na njezinu radnom mjestu. U slučaju potvrdnog odgovora, taj sud želi znati je li G. L.-in poslodavac dužan osigurati joj razumne prilagodbe u smislu te direktive, kako bi otklonio diskriminaciju.

¹ Izvorni jezik: francuski

ⁱ Naziv ovog predmeta je izmišljen. On ne odgovara stvarnom imenu nijedne stranke u postupku.

² Direktiva Vijeća od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (SL 2000., L 303, str. 16.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 1., str. 69. i ispravak SL 2020., L 63, str. 9.)

3. Zahtjev za prethodnu odluku nadovezuje se na presudu Coleman³, u kojoj je Sud utvrdio pojam „diskriminacija na temelju povezanosti”, pri čemu je naveo samo *izravnu* diskriminaciju. Stoga Sud treba, s obzirom na Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: Konvencija UN-a), koja je sklopljena u New Yorku 13. prosinca 2006.⁴ i stupila na snagu 3. svibnja 2008., utvrditi doseg pojma „diskriminacija na temelju povezanosti” i njegove posljedice za poslovni život pružatelja skrbi djetetu s invaliditetom.

II. Pravni okvir

A. Međunarodno pravo

4. U točki (e) preambule Konvencija UN-a navodi se:

„Prihvaćajući da je invaliditet koncept koji se još uvijek razvija te da invaliditet nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu na izjednačenoj osnovi s drugim ljudima.”

5. U skladu s člankom 1. te konvencije, naslovljenim „Svrha”:

„Svrha ove Konvencije je promicanje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda svih osoba s invaliditetom i promicanje poštivanja njihovog urođenog dostojanstva.

Osobe s invaliditetom su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.”

6. Člankom 2. navedene konvencije, naslovljenim „Definicije”, predviđa se:

„Za potrebe ove Konvencije:

[...]

„Diskriminacija na osnovi invaliditeta’ označava svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumne prilagodbe,

„Razumna prilagodba’ znači potrebnu i prikladnu preinaku i podešavanja, koja ne predstavljaju nesrazmjerno ili neprimjereno opterećenje, da bi se takvo što u pojedinačnom slučaju, tamo gdje je to potrebno kako bi se osobama s invaliditetom osiguralo uživanje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na ravnopravnoj osnovi s drugima.

[...]”

³ Presuda od 17. srpnja 2008. (C-303/06, u daljnjem tekstu: presuda Coleman, EU:C:2008:415)

⁴ Zbirka međunarodnih ugovora Ujedinjenih naroda, sv. 2515., str. 3.

7. Člankom 5. te konvencije, naslovljenim „Jednakost i nediskriminacija”, u stavcima 1. do 3. određuje se:

„1. Države stranke prihvaćaju da su sve osobe jednake pred zakonom te imaju jednako pravo, bez ikakve diskriminacije, na jednaku zaštitu i jednaku korist na temelju zakona.

2. Države stranke će zabraniti bilo kakvu diskriminaciju na osnovi invaliditeta i jamčit će osobama s invaliditetom jednaku i djelotvornu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama.

3. Da bi promicale jednakost i ukinule diskriminaciju, države stranke će poduzeti sve primjerene korake radi osiguranja provedbe razumne prilagodbe.”

8. Članak 7. Konvencije UN-a, naslovljen „Djeca s teškoćama u razvoju”, u stavcima 1. i 2. glasi kako slijedi:

„1. Države stranke osigurat će sve potrebne mjere kako bi zajamčile djeci s teškoćama u razvoju puno uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda ravnopravno s drugom djecom.

2. U svim aktivnostima koje se odnose na djecu s teškoćama u razvoju prvenstveni će značaj biti pridat najboljim interesima djeteta.”

B. Pravo Unije

9. U skladu s uvodnim izjavama 12., 16., 17., 20. i 21. Direktive 2000/78:

„(12) [...] svaka izravna ili neizravna diskriminacija na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolnog opredjeljenja, u pogledu područja koja obuhvaća ova direktiva, trebala [bi] biti zabranjena na cijelom području Zajednice. [...]

[...]

(16) Osiguranje mjera kojima se u obzir uzimaju potrebe osoba s invaliditetom na radnom mjestu ima važnu ulogu u borbi protiv diskriminacije na temelju invaliditeta.

(17) Ovom se direktivom ne zahtijeva zapošljavanje, unapređivanje, zadržavanje na radu ili usavršavanje osobe koja nije stručna, sposobna i raspoloživa za obavljanje osnovnih zadataka odgovarajućeg radnog mjesta ili za provedbu odgovarajućeg usavršavanja, ne dovodeći u pitanje obvezu razumne prilagodbe potrebama osoba s invaliditetom.

[...]

(20) Potrebno je osigurati odgovarajuće, odnosno učinkovite i praktične mjere za prilagodbu radnog mjesta invaliditetu, na primjer, prilagodbom prostorije i opreme, rasporeda radnog vremena, raspodjelom zadataka ili osiguranjem sredstava za osposobljavanje ili uvođenje u rad.

(21) Kako bi se utvrdilo uzrokuju li određene mjere nerazmjerno opterećenje, posebice je potrebno voditi računa o povezanim financijskim i drugim troškovima, razmjeru i financijskim izvorima organizacije ili poduzeća te o mogućnostima dobivanja pomoći iz javnih sredstava ili kakve druge pomoći.”

10. U članku 1. te direktive, naslovljenom „Svrha”, navodi se:

„Svrha ove Direktive je utvrditi opći okvir za borbu protiv diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije u vezi sa zapošljavanjem i obavljanjem zanimanja, kako bi se u državama članicama ostvarila primjena načela jednakog postupanja.”

11. Člankom 2. navedene direktive, naslovljenim „Pojam diskriminacije”, u stavcima 1. i 2. predviđa se:

„1. Za potrebe ove Direktive ‚načelo jednakog postupanja’ znači nepostojanje bilo kakve izravne ili neizravne diskriminacije na temelju bilo kojeg od razloga iz članka 1.

2. Za potrebe stavka 1.:

- (a) izravna diskriminacija postoji ako se prema nekoj osobi postupa nepovoljnije nego što se postupa ili se postupalo ili bi se postupalo prema nekoj drugoj osobi u usporedivoj situaciji, zbog bilo kojeg od razloga iz članka 1.;
- (b) neizravna diskriminacija postoji ako bi naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa doveli osobe određene vjere ili uvjerenja, određenog invaliditeta, određene dobi ili određene spolne orijentacije u posebno nepovoljan položaj u usporedbi s drugim osobama, osim:
 - i. ako su ta odredba, taj kriterij ili ta praksa objektivno opravdani legitimnim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primjerena i nužna; ili
 - ii. ako je, u pogledu osoba s invaliditetom, poslodavac ili bilo koja osoba ili organizacija na koju se ova Direktiva primjenjuje dužna u skladu s nacionalnim zakonodavstvom poduzeti odgovarajuće mjere u skladu s načelima iz članka 5. kako bi se uklonio nepovoljan položaj koji uzrokuje ta odredba, taj kriterij ili ta praksa.”

12. Člankom 3. te direktive, naslovljenim „Područje primjene”, u stavku 1. točki (c) određuje se:

„U granicama nadležnosti prenesenih na Zajednicu, ova se Direktiva primjenjuje na sve osobe, bilo u javnom ili privatnom sektoru, uključujući javna tijela, u odnosu na:

[...]

(c) zapošljavanje i uvjete rada, uključujući otkaze i plaće.”

13. U skladu s člankom 5. Direktive 2000/78, naslovljenim „Razumne prilagodbe potrebama osoba s invaliditetom”:

„Kako bi se zajamčilo poštovanje načela jednakog postupanja u pogledu osoba s invaliditetom, moraju se osigurati razumne prilagodbe njihovim posebnim potrebama. To znači da poslodavci prema potrebi u određenoj situaciji poduzimaju odgovarajuće mjere kako bi se osobi s invaliditetom omogućio pristup zapošljavanju, sudjelovanje ili napredovanje na radu ili osposobljavanje, ako takve mjere za poslodavca ne bi predstavljale nerazmjerno opterećenje. To opterećenje nije nerazmjerno ako se u dovoljnoj mjeri podupire postojećim mjerama u okviru politike za zaštitu osoba s invaliditetom dotične države članice.”

C. Talijansko pravo

14. Člankom 2. stavkom 1. Decreta legislativo n. 216 – Attuazione della direttiva 2000/78 per la parità di trattamento in materia di occupazione e di condizioni di lavoro (Zakonodavna uredba br. 216 o prenošenju Direktive 2000/78 o jednakom postupanju pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja) od 9. srpnja 2003.⁵, u verziji primjenjivoj u glavnom postupku (u daljnjem tekstu: Zakonodavna uredba br. 216) određuje se:

„U svrhu ove Uredbe [...] načelo jednakog postupanja znači nepostojanje bilo kakve izravne ili neizravne diskriminacije na temelju vjere, uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije. To načelo znači da je zabranjena svaka izravna ili neizravna diskriminacija, definirana kako slijedi:

- (a) smatra se da je riječ o izravnoj diskriminaciji u slučaju kada se prema jednoj osobi postupa nepovoljnije nego prema drugoj osobi ili je došlo do takvog postupanja ili je moglo doći do takvog postupanja u usporedivim situacijama, zbog vjere, uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije;
- (b) smatra se da je riječ o neizravnoj diskriminaciji u slučaju kada kakva naizgled neutralna odredba, kriterij, praksa, radnja, dogovor ili ponašanje dovede u posebno nepovoljan položaj osobe određene vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije, u usporedbi s ostalim osobama.”

15. Članak 3. stavak 3.*bis* te zakonodavne uredbe glasi:

„Kako bi se zajamčilo poštovanje načela jednakog postupanja u pogledu osoba s invaliditetom, javni i privatni poslodavci moraju osigurati razumne prilagodbe na radnim mjestima, kako su definirane Konvencijom [UN-a], koja je ratificirana u skladu s Leggeom 3 marzo 2009, n. 18 (Zakon br. 18 od 3. ožujka 2009.), kako bi se osobama s invaliditetom omogućila potpuna ravnopravnost s drugim radnicima. Javni poslodavci trebaju provesti ovaj stavak bez novih ili većih opterećenja javnih financija i s ljudskim potencijalima te financijskim i materijalnim sredstvima koja su dostupna u skladu sa zakonodavstvom koje je na snazi.”

III. Glavni postupak, prethodna pitanja i postupak pred Sudom

16. G. L. je bila zaposlenica društva AB na radnom mjestu „operater na putničkim postajama”⁶. U svojstvu pružatelja skrbi u obitelji zatražila je od svojeg poslodavca da je trajno rasporedi u tim koji uvijek radi u jutarnjoj smjeni radi obavljanja njezinih dužnosti ili, uz njezin pristanak, radi obavljanja dužnosti niže razine, kako bi poslijepodne mogla brinuti o svojem maloljetnom djetetu koje živi s njom i ima teško oštećenje kao stopostotni invalid, a da pritom nastavi obavljati svoju profesionalnu djelatnost pod jednakim uvjetima kao i ostali zaposlenici.

⁵ GURI br. 187 od 13. kolovoza 2003., str. 4.

⁶ U svojim pisanim očitovanjima, društvo AB navelo je da operateri na putničkim postajama, koji rade u sektoru željezničkog prometa (podzemna željeznica/vlak/tramvaj), ne rade uvijek na istoj lokaciji te su u administrativnom smislu povezani s mjestom rada koje se odnosi na cijelu liniju podzemne željeznice ili dionicu željezničke pruge na kojoj su zaposleni. Njihovo odredišno mjesto rada odgovara jednoj od postaja na liniji ili dionici kojoj su raspoređeni i na kojoj je potrebna njihova prisutnost za obavljanje njihove djelatnosti.

17. Budući da društvo AB nije prihvatilo G. L.-ine zahtjeve, ona je 5. ožujka 2019. Tribunaleu di Roma (Sud u Rimu, Italija) podnijela tužbu radi utvrđivanja da je postupanje njezina poslodavca prema njoj diskriminirajuće. Tražila je da mu se naloži da je trajno rasporedi na radno mjesto s fiksnim radnim vremenom, od 8:30 do 15:00, ili da, u svakom slučaju, u skladu s potrebama njezina djeteta, donese plan za otklanjanje diskriminacije i da joj nadoknadi štetu.

18. U tom pogledu, G. L. je prigovorila svojem poslodavcu zbog nefleksibilnosti radnog vremena te je konkretno tvrdila da je, kao prvo, društvo AB prema njoj postupalo drukčije nego prema njezinim kolegama koje se zbog zdravstvenih razloga smatralo privremeno ili trajno nesposobnima za uobičajeno obavljanje rada. Naime, iako su njima privremeno dodijeljeni drugi zadaci dok se ne prekvalificiraju za obavljanje drukčijih zadataka i dok ih se ne rasporedi na subvencioniranu ili „potpomognutu” dužnost koja se obavlja na fiksnom mjestu rada, njoj se nije priznala takva mogućnost jer je u njezinu slučaju procjena nesposobnosti za obavljanje zadaća provedena na temelju njezina zdravstvenog stanja, a ne na temelju zdravstvenog stanja njezina djeteta. Kao drugo, umjesto konačnih mjera za uklanjanje poteškoća u vezi s nastavkom njezina poslovnog života, koje proizlaze iz obveza pružanja pomoći koje ima kao pružateljica skrbi svojem djetetu, društvo AB donijelo je u odnosu na nju privremene mjere koje su nerazumno dugo trajale. Kao treće, društvo AB nije prihvatilo zahtjev koji je podnijela za eventualno raspoređivanje na radno mjesto niže razine kako bi se otklonile te poteškoće.

19. Tribunale di Roma (Sud u Rimu) odbio je G. L.-inu tužbu uz obrazloženje da ona nema aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka protiv diskriminacije na radnom mjestu, nego je ima samo osoba s invaliditetom. G. L. je protiv te presude podnijela žalbu Corteu d'appello di Roma (Žalbeni sud u Rimu, Italija), koji ju je odbio u meritumu. U tom pogledu, taj se sud oslonio na presudu Coleman te je utvrdio da se pružatelj skrbi u obitelji ima pravo pozvati na nacionalne odredbe kojima se osobe s invaliditetom štiti od diskriminacije na radnom mjestu, konkretno članak 2. stavak 1. i članak 3. stavak 3.*bis* Zakonodavne uredbe br. 216. Međutim, u ovom slučaju, prema mišljenju navedenog suda, nije dokazano da je društvo AB postupalo diskriminirajuće te je u svakom slučaju osiguralo „razumne prilagodbe”. Taj je sud konkretno naveo da je društvo AB u svakom slučaju dovoljno pomoglo G. L., čak i ako je to bilo na temelju privremenih upravnih naloga, i da, kad je riječ o postupanju prema radnicima nesposobnima za uobičajeno obavljanje rada kojima su privremeno dodijeljeni drugi zadaci dok se ne prekvalificiraju za rad na fiksnom mjestu rada, opravdano nije priznalo tu mogućnost osobi G. L., s obzirom na to da su se recepti navedeni u dostavljenim liječničkim potvrdama odnosili na njezine kolege.

20. G. L. je podnijela žalbu u kasacijskom postupku Corteu suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud), odnosno sudu koji je uputio zahtjev, u kojoj je tvrdila da ispunjava zakonske uvjete za priznavanje prava na nediskriminaciju na temelju invaliditeta na radnom mjestu. U tom je pogledu osporavala činjenicu da je društvo AB osiguralo „razumne prilagodbe” te je dodala da smatra da ima apsolutno pravo na takve prilagodbe. G. L. je tvrdila i da mjere koje je odredilo društvo AB, a koje su privremene, ograničene na nekoliko mjeseci s prekidima i nisu donesene u pisanom obliku, ne isključuju prijavljenu diskriminaciju. Usto, istaknula je povredu pravila o dokazivanju diskriminacije. Nakon podnošenja žalbe u kasacijskom postupku, G. L. je pred tim sudom navela da je otpuštena 10. listopada 2022.

21. Sud koji je uputio zahtjev navodi da, u talijanskom pravu, prva pravna definicija pojma „pružatelj skrbi u obitelji” proizlazi iz zakona donesenog 2017.⁷ i da, iako u okviru nacionalnog prava takav pružatelj skrbi u obitelji ima posebne porezne i socijalne pogodnosti, on u vrijeme nastanka činjenica iz glavnog postupka nije uživao opću zaštitu od diskriminacije i uznemiravanja na radnom mjestu zbog zadatka pružanja pomoći i skrbi koje mora obavljati⁸. Zbog toga je Tribunale di Roma (Sud u Rimu) odbio G. L.-inu tužbu. Suprotno tomu, Corte d'appello di Roma (Žalbeni sud u Rimu) uputio je na presudu Coleman u prilog svojem rasuđivanju te je odlučio da pružatelj skrbi u obitelji osobi s invaliditetom ima pravo na zaštitu kad je izložen diskriminaciji na temelju invaliditeta na radnom mjestu.

22. Sud koji je uputio zahtjev ističe da se presuda Coleman ipak odnosila izričito i isključivo na *izravnu* diskriminaciju i da se na prvi pogled ne čini da se njome omogućuje da se primjena Direktive 2000/78 proširi na pružatelje skrbi osobama s invaliditetom koji se pozivaju na postojanje *neizravne* diskriminacije na radnom mjestu. Međutim, moguće je i šire tumačenje te direktive, koje se temelji na uzimanju u obzir ciljeva koji se njome nastoje postići, njezine sveukupne logike i razvoja zakonodavstva na snazi te gospodarske i socijalne dinamike.

23. Kad je riječ o pravnom razvoju, taj sud naglašava da je Konvencija UN-a stupila na snagu 3. svibnja 2008. i da se na nju može pozvati u svrhu tumačenja Direktive 2000/78. Naime, s obzirom na definiciju pojma „diskriminacija na temelju invaliditeta” iz članka 2. te konvencije, čini se da se u njoj ne pridaje važnost razlici između izravne i neizravne diskriminacije kad je riječ o zaštiti osoba s invaliditetom. Kad je riječ o talijanskom pravnom poretku, Odbor za prava osoba s invaliditetom, u svojim je zaključcima, donesenima na temelju članka 5. Fakultativnog protokola uz Konvenciju UN-a⁹, koji se odnose na Predstavku br. 51/2018 od 26. kolovoza 2022.¹⁰, utvrdio ozbiljne posljedice za osobe s invaliditetom kojima je potrebna skrb, koje proizlaze iz nepriznavanja pravnog statusa pružatelja skrbi i nepostojanja učinkovitih mjera socijalne zaštite u njegovu korist, kao što su pristup pomoći, mirovinskim fondovima i mirovinskom sustavu, fleksibilno radno vrijeme i blizina doma.

24. U slučaju u kojem pružatelj skrbi u obitelji djetetu s invaliditetom ima aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka za zaštitu od neizravne diskriminacije na radnom mjestu zbog pomoći koja se pruža tom djetetu, javlja se pitanje podrazumijeva li ta zaštita da se na teret poslodavca pružatelja skrbi osiguraju razumne prilagodbe kako bi se zajamčilo poštovanje načela jednakog postupanja u odnosu na druge radnike. U tom slučaju, navedeni sud smatra da je potrebno definirati pojam „pružatelj skrbi” za potrebe primjene Direktive 2000/78.

⁷ Legge n. 205 – Bilancio di previsione dello Stato per l'anno finanziario 2018 e bilancio pluriennale per il triennio 2018-2020 (Zakon br. 205 o državnom proračunu za financijsku godinu 2018. i višegodišnjem proračunu za trogodišnje razdoblje 2018. – 2020.) od 27. prosinca 2017. (GURI br. 302 od 29. prosinca 2017., redovni dodatak GURI-ju br. 62.)

⁸ Sud koji je uputio zahtjev pojašnjava da se člankom 25. stavkom 2.*bis* Zakonodavne uredbe br. 216, uvedene leggeom n. 162 (Zakon br. 162) od 5. studenoga 2021. (GURI br. 275 od 18. studenoga 2021.), koji je donesen nakon datuma nastanka činjenica iz glavnog postupka, određuje da se „[d]iskriminacijom u smislu ove glave smatra svako postupanje ili izmjena prilagodbe uvjeta rada ili radnog vremena koji, zbog spola, dobi, potreba u području osobne ili obiteljske skrbi, trudnoće, majčinstva ili očinstva, uključujući u okviru posvojenja, ili zbog posjedovanja i ostvarivanja povezanih prava, dovodi ili može dovesti radnika u barem jednu od sljedećih situacija: (a) nepovoljan položaj u odnosu na ostale radnike; (b) ograničenje mogućnosti sudjelovanja u životu ili odlukama poduzeća; (c) ograničenje pristupa mehanizmima napredovanja i razvoja karijere”.

⁹ U skladu s člankom 1. stavkom 1. tog protokola, država stranka tog protokola priznaje nadležnost Odbora za prava osoba s invaliditetom za primanje i razmatranje predstavi dostavljenih od pojedinaca ili u ime pojedinaca ili skupina pojedinaca koji su u njezinoj pravnoj nadležnosti, a koji tvrde da su žrtve kršenja odredaba Konvencije UN-a od strane te države stranke. U članku 5. navedenog protokola navodi se da Odbor održava zatvorene sjednice kad razmatra predstavke podnesene u skladu s tim protokolom i da, nakon razmatranja predstavke, upućuje prijedloge i preporuke, ako ih ima, zainteresiranoj državi stranci i podnositelju predstavke.

¹⁰ Ti zaključci, objavljeni na španjolskom, engleskom i francuskom jeziku, dostupni su na sljedećoj adresi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=2545&Lang=en, u odjeljku „Consideration of individual complaints” („Razmatranje pojedinačnih pritužbi”), zatim „Jurisprudence CRPD/C/27/D/51/2018 Maria Simona Bellini” („Sudska praksa CRPD/C/27/D/51/2018 Maria Simona Bellini”).

25. U tim je okolnostima Corte suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud) odlučio prekinuti postupak i uputiti Sudu sljedeća prethodna pitanja:

- „1. Treba li pravo Unije, eventualno i na temelju Konvencije [UN-a], tumačiti na način da pružatelj skrbi u obitelji maloljetniku s teškim invaliditetom, koji tvrdi da je bio žrtva neizravne diskriminacije na svojem radnom mjestu zbog pomoći koju pruža, ima aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka za zaštitu od diskriminacije koja bi se Direktivom [2000/78] priznala samoj osobi s invaliditetom da je ona radnik?
2. U slučaju potvrdnog odgovora na prvo pitanje, treba li pravo Unije, eventualno i na temelju Konvencije [UN-a], tumačiti na način da je poslodavac navedenog pružatelja skrbi obvezan osigurati razumne prilagodbe kako bi se zajamčilo, također u korist tog pružatelja skrbi, poštovanje načela jednakog postupanja u odnosu na druge radnike u skladu s odredbama o osobama s invaliditetom iz članka 5. Direktive [2000/78]?
3. U slučaju potvrdnog odgovora na prvo i/ili drugo pitanje, treba li pravo Unije, eventualno i na temelju Konvencije [UN-a], tumačiti na način da „pružateljem skrbi”, za potrebe primjene Direktive [2000/78], treba smatrati bilo koju osobu, koja pripada krugu obitelji ili je izvanbračni partner, koja u obiteljskom okruženju, makar i neformalno, bez naknade, kvantitativno znatno, isključivo, kontinuirano i dugotrajno brine o osobi koja zbog svojeg teškog invaliditeta nije u potpunosti samostalna u obavljanju svakodnevnih radnji, ili pak pravo Unije treba tumačiti na način da je definicija „pružatelja skrbi” o kojem je riječ šira ili uža od navedene?”

26. Pisana očitovanja Sudu podnijeli su G. L., društvo AB, talijanska i grčka vlada te Europska komisija.

27. U skladu sa zahtjevom Suda, u ovom će se mišljenju analizirati prva dva prethodna pitanja.

IV. Analiza

A. Prvo prethodno pitanje

28. Prvim pitanjem sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li članak 1., članak 2. stavak 1. i članak 2. stavak 2. točku (b) Direktive 2000/78 tumačiti na način da se radnik koji, iako sam nije osoba s invaliditetom, tvrdi da je žrtva posebno nepovoljnog položaja na radnom mjestu na temelju invaliditeta njegova djeteta kojem pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna, može pred sudom pozvati na načelo zabrane svake neizravne diskriminacije na temelju invaliditeta predviđeno tim odredbama.

29. U skladu s člankom 1. Direktive 2000/78 i kao što to proizlazi iz njezina naslova, preambule te sadržaja i cilja, njezina je svrha utvrditi opći okvir za borbu protiv diskriminacije na temelju, među ostalim, invaliditeta u vezi sa zapošljavanjem i obavljanjem zanimanja, kako bi se u državama članicama ostvarila primjena načela jednakog postupanja, pružanjem djelotvorne zaštite svakoj osobi protiv diskriminacije koja se temelji, među ostalim, na tom razlogu¹¹. U članku 2. stavku 1. te direktive, načelo jednakog postupanja za potrebe navedene direktive definira se kao nepostojanje

¹¹ Presuda od 26. siječnja 2021., Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie (C-16/19, EU:C:2021:64, t. 32. i navedena sudska praksa)

bilo kakve izravne ili neizravne diskriminacije na temelju bilo kojeg od razloga iz njezina članka 1., među kojima se nalazi i invaliditet. Navedenim člankom 2. u stavku 2. točki (a) određuje se da izravna diskriminacija postoji ako se prema nekoj osobi postupa nepovoljnije nego što se postupa ili se postupalo ili bi se postupalo prema nekoj drugoj osobi u usporedivoj situaciji, zbog, među ostalim, invaliditeta, a u stavku 2. točki (b) da, osim u slučajevima navedenima u podtočkama i. i ii. te točke (b), neizravna diskriminacija postoji ako bi naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa doveli osobe, među ostalim, s invaliditetom, u posebno nepovoljan položaj u usporedbi s drugim osobama.

30. Kad je riječ o pojmu „invaliditet” valja podsjetiti na to da je Unija odobrila Konvenciju UN-a Odlukom 2010/48/EZ¹². Stoga odredbe te konvencije od trenutka stupanja na snagu te odluke čine sastavni dio pravnog poretka Unije. Osim toga, iz dodatka Prilogu II. navedenoj odluci proizlazi da je, što se tiče autonomije i socijalne uključenosti, zapošljavanja i obavljanja zanimanja, Direktiva 2000/78 jedan od akata Unije koji se odnose na pitanja uređena navedenom konvencijom. Slijedi da se, prema ustaljenoj sudskoj praksi Suda, na tu konvenciju može pozivati u svrhu tumačenja te direktive, koja se mora, u mjeri u kojoj je to moguće, tumačiti u skladu s Konvencijom UN-a. Zbog toga je, nakon što je Unija odobrila tu konvenciju, Sud smatrao da se pojam „invaliditet” u smislu navedene direktive treba shvatiti kao ograničenje sposobnosti koje proizlazi iz trajnih tjelesnih, mentalnih ili psihičkih oštećenja, čije međudjelovanje s različitim preprekama može sprečavati puno i učinkovito sudjelovanje predmetne osobe u profesionalnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugim radnicima¹³. U ovom slučaju, sud koji je uputio zahtjev navodi da G. L.-ino maloljetno dijete ima teško oštećenje te mu je priznat stopostotni invaliditet. Nije sporno da je riječ o djetetu s „invaliditetom” u smislu Direktive 2000/78 ni da mu G. L. pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna.

31. U svojim pisanim očitovanjima, G. L. tvrdi da je tražila od društva AB, na prvom mjestu, da je radi obavljanja njezinih dužnosti trajno rasporedi na radno mjesto na kojem se uvijek radi u jutarnjoj smjeni kako bi mogla ispunjavati svoju dužnost pružanja pomoći svojem djetetu, koje mora slijediti program neophodnog liječenja koje se, prema uputama mjesne zdravstvene službe, mora provoditi poslijepodne u točno određeno vrijeme. Na drugom mjestu, tražila je da je se eventualno rasporedi na radno mjesto niže razine kako bi mogla brinuti o svojem djetetu. Međutim, njezin poslodavac navodno nije prihvatio njezine zahtjeve, zbog čega je prema njoj postupio diskriminirajuće¹⁴. Spor u glavnom postupku stoga se odnosi na zapošljavanje i uvjete rada u smislu članka 3. stavka 1. točke (c) Direktive 2000/78.

32. Sud koji je uputio zahtjev svojim pitanjem želi doznati primjenjuje li se zabrana svake neizravne diskriminacije na temelju invaliditeta, predviđena tom direktivom, na radnicu kao što je G. L., u njezinu svojstvu pružatelja skrbi djetetu s invaliditetom. Taj sud navodi presudu Coleman, u kojoj je Sud odlučio da navedenu direktivu i osobito njezin članak 1., članak 2. stavak 1. i članak 2. stavak 2. točku (a) treba tumačiti na način da zabrana izravne diskriminacije koja se njima predviđa nije ograničena samo na osobe koje su same osobe s invaliditetom i da se, kada poslodavac prema zaposleniku koji sam nije osoba s invaliditetom postupa nepovoljnije nego što se postupa ili se postupalo ili bi se postupalo prema drugom zaposleniku u usporedivoj situaciji te kad se dokaže da se nepovoljno postupanje kojeg je taj zaposlenik žrtva temelji na invaliditetu njegova djeteta, kojem pruža osnovnu skrb koja mu je potrebna, takvo postupanje protivu zabrani izravne diskriminacije iz tog članka 2. stavka 2. točke (a).

¹² Odluka Vijeća od 26. studenoga 2009. (SL 2010., L 23, str. 35.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 11., svezak 66., str. 55.)

¹³ Vidjeti presudu od 11. rujna 2019., Nobel Plastiques Ibérica (C-397/18, EU:C:2019:703, t. 39. do 41. i navedena sudska praksa). O pojmu „invaliditet” u smislu Direktive 2000/78, vidjeti i presudu od 18. siječnja 2024., Ca Na Negreta (C-631/22, EU:C:2024:53, t. 34.).

¹⁴ Vidjeti točku 18. ovog mišljenja.

33. Sud koji je uputio zahtjev pita proširuje li se, s obzirom na tu presudu, koja se izričito i isključivo odnosi na izravnu diskriminaciju, primjena Direktive 2000/78 na pružatelje skrbi osobama s invaliditetom koji tvrde da su žrtve *neizravne diskriminacije* na radnom mjestu. U tom pogledu valja istaknuti da je Sud, u sastavu velikog vijeća, u navedenoj presudi odlučio da je cilj te direktive, kad je riječ o zapošljavanju i obavljanju zanimanja, borba protiv svih oblika diskriminacije na temelju invaliditeta i da se načelo jednakog postupanja utvrđeno navedenom direktivom u tom području *ne primjenjuje na neku određenu kategoriju osoba*, nego s obzirom na razloge iz njezina članka 1.¹⁵ Prema mišljenju Suda, na temelju činjenice da ta direktiva sadržava odredbe kojima se posebno uzimaju u obzir potrebe osoba s invaliditetom *ne može se zaključiti* da načelo jednakog postupanja koje se njome propisuje treba tumačiti usko, odnosno na način da se njime *zabranjuje samo izravna diskriminacija na temelju invaliditeta* kojoj su izložene isključivo same osobe s invaliditetom¹⁶. Sud je pojasnio da, u slučaju u kojem osoba koja je bila izložena izravnoj diskriminaciji na temelju invaliditeta sama nije osoba s invaliditetom, ipak je upravo invaliditet razlog nepovoljnijeg postupanja kojem ta osoba tvrdi da je bila izložena¹⁷. Sud je dodao da bi se, ako se utvrdi da je zaposlenik koji svojem djetetu s invaliditetom pruža skrb koja mu je potrebna žrtva izravne diskriminacije na temelju invaliditeta, tumačenjem Direktive 2000/78 prema kojem se ona primjenjuje samo na osobe koje su same osobe s invaliditetom mogao taj direktivi oduzeti znatan dio njezina korisnog učinka i smanjiti zaštita koja se njome treba zajamčiti¹⁸.

34. Naglašavam da je Sud u presudi Coleman utvrdio pojam „diskriminacija na temelju povezanosti”, prema kojem se osoba može pozvati na Direktivu 2000/78 čak i ako sama nije osoba s invaliditetom, ali se prema njoj nepovoljno postupa na radnom mjestu zbog njezina svojstva pružatelja skrbi osobi s invaliditetom. Točno je da je Sud u izreci te presude uputio samo na izravnu diskriminaciju, u odgovoru na upućena prethodna pitanja u kojima se navodi samo taj oblik diskriminacije. Međutim, kao što se to navodi u članku 2. stavku 1. Direktive 2000/78, načelo jednakog postupanja znači nepostojanje *bilo kakve izravne ili neizravne* diskriminacije na temelju bilo kojeg od razloga iz članka 1. te direktive¹⁹. Stoga, prema mojem mišljenju, iz teksta te odredbe proizlazi da zabrana *izravne* diskriminacije na temelju povezanosti koja se temelji na invaliditetu logično podrazumijeva *neizravnu* diskriminaciju na temelju povezanosti. Drugim riječima, kad bi se pravila razlika između ta dva oblika diskriminacije, time bi se dovela u pitanje unutarnja dosljednost navedene direktive²⁰. Sud je stoga u točki 38. presude Coleman istaknuo da je cilj te direktive borba protiv *svih oblika* diskriminacije na temelju invaliditeta. Kao što je to talijanska vlada napomenula u pisanim očitovanjima, iz samog teksta te presude, i konkretno njezine točke 43., izričito uostalom proizlazi da se Direktivom 2000/78 *ne zabranjuje samo izravna diskriminacija* na temelju invaliditeta koja se isključivo odnosi na same osobe s invaliditetom, što, prema mojem mišljenju, podrazumijeva da se tom direktivom zabranjuje i neizravna diskriminacija na temelju povezanosti²¹.

¹⁵ Vidjeti presudu Coleman, t. 38.). Vidjeti i presudu od 26. siječnja 2021., Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie (C-16/19, EU:C:2021:64, t. 34. i navedena sudska praksa).

¹⁶ Vidjeti presudu Coleman, (t. 43.).

¹⁷ Vidjeti u tom smislu presudu Coleman (t. 50.).

¹⁸ Vidjeti u tom smislu presudu Coleman (t. 51.).

¹⁹ Vidjeti i uvodnu izjavu 12. Direktive 2000/78.

²⁰ U tom smislu, vidjeti mišljenje nezavisne odvjetnice J. Kokott u predmetu ČEZ Razpredelenie Blgarija (C-83/14, EU:C:2015:170, t. 106.), prema kojem „smatram da je pravedno da se izraz ‚sudiskriminacija’ u svezi s neizravnom diskriminacijom prizna na isti način kao i u svezi s izravnom diskriminacijom”.

²¹ Vidjeti međutim Waddington, L., „Case C-303/06, S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law, Judgment of the Grand Chamber of the Court of Justice of 17 July 2008”, *Common Market Law Review*, sv. 46., br. 2, 2009., str. 665. do 681., osobito str. 675. i 676. Prema mišljenju te autorice, Sud u presudi Coleman nije odlučio o pitanju neizravne diskriminacije na temelju povezanosti.

35. Usto, cilj te direktive, naveden u njezinu članku 1., jest utvrditi opći okvir kako bi se ostvarila primjena načela jednakog postupanja. Zabrana izravne diskriminacije na temelju povezanosti i zabrana neizravne diskriminacije na temelju povezanosti usko su povezane jer, kao što to ističe sud koji je uputio zahtjev, ne može postojati stvarna zaštita od nepovoljnog postupanja na radnom mjestu bez sustavne borbe protiv obaju oblika diskriminacije.

36. Tumačenje prema kojem se Direktiva 2000/78 primjenjuje i na izravnu diskriminaciju i na neizravnu diskriminaciju na temelju povezanosti potkrijepljena je sudskom praksom Suda. U tom pogledu valja navesti presudu ČEZ²², koja se odnosi na Direktivu 2000/43/EZ²³, čiji su članak 1. i članak 2. stavak 1. sastavljeni slično članku 1. i članku 2. stavku 1. Direktive 2000/78 kad je riječ o „rasnom ili etničkom podrijetlu”, umjesto „invaliditetu”. U toj je presudi Sud, također u sastavu velikog vijeća, odlučio da pojam „diskriminacija na temelju etničkog podrijetla” u smislu Direktive 2000/43 treba tumačiti na način da se u okolnostima gdje su sva brojila električne energije u gradskoj četvrti u kojoj žive stanovnici uglavnom romskog podrijetla postavljena na stupove koji čine dio mreže nadzemnih vodova, na visini od šest do sedam metara, dok su takva brojila u ostalim četvrtima postavljena na visinu manju od dva metra, treba primijeniti *neovisno* o tome tiče li se ta kolektivna mjera osoba određenog etničkog podrijetla ili osoba koje nisu navedenog podrijetla, ali prema kojima se zajedno s prvim nepovoljnije postupa ili ih se stavlja u posebno nepovoljan položaj koji proizlazi iz te mjere. Sud je u okviru svojeg rasuđivanja uputio po analogiji na presudu Coleman te je naglasio da sudska praksa, prema kojoj se područje primjene te direktive, uzimajući u obzir njezin predmet i vrstu prava koja nastoji zaštititi, ne može usko odrediti, u konkretnom slučaju ipak može opravdati tumačenje prema kojemu se načelo jednakog postupanja iz navedene direktive ne primjenjuje na određenu kategoriju osoba, već ovisno o razlozima navedenim u članku 1. iste direktive, pa to načelo također treba primijeniti i na osobe prema kojima se nepovoljno postupa ili ih se stavlja u posebno nepovoljan položaj zbog jednog od tih razloga, iako one same ne pripadaju dotičnoj rasi ili etničkoj skupini²⁴. Slijedom toga, Sud je izričito smatrao da je neizravna diskriminacija na temelju povezanosti obuhvaćena područjem primjene Direktive 2000/43, koja ima istu strukturu kao Direktiva 2000/78²⁵.

37. Zabrana neizravne diskriminacije na temelju povezanosti, propisana tom direktivom, potvrđena je i Konvencijom UN-a, na koju se, prema sudskoj praksi Suda, može pozivati u svrhu tumačenja navedene direktive, koja se mora, u mjeri u kojoj je to moguće, tumačiti u skladu s tom konvencijom²⁶. Naime, člankom 5. stavkom 2. navedene konvencije propisuje se da će države stranke zabraniti *bilo kakvu diskriminaciju* na osnovi invaliditeta i jamčit će osobama s invaliditetom jednaku i djelotvornu zaštitu od *diskriminacije po svim osnovama*. Tom se konvencijom tako utvrdilo široko tumačenje pojma „diskriminacija” na temelju invaliditeta, iz čega logično proizlazi da se Konvencijom UN-a zabranjuje neizravna diskriminacija na temelju povezanosti.

²² Presuda od 16. srpnja 2015., ČEZ Razpredelenie Blgarija (C-83/14, u daljnjem tekstu: presuda ČEZ, EU:C:2015:480). O vezi između presuda Coleman i ČEZ, kad je riječ o području primjene diskriminacije na temelju povezanosti, vidjeti Benedi Lahuerta, S., „Ethnic Discrimination, Discrimination by Association and the Roma Community”, *Common Market Law Review*, sv. 53., br. 3, 2016., str. 797. do 817., osobito str. 809. do 812.

²³ Direktiva Vijeća od 29. lipnja 2000. o provedbi načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo (SL 2000., L 180, str. 22.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 20., svezak 1., str. 19.)

²⁴ Presuda ČEZ (t. 56. i navedena sudska praksa)

²⁵ Vidjeti u tom smislu, McCrudden, C., „The New Architecture of EU Equality Law after CHEZ: Did the Court of Justice Reconceptualise Direct and Indirect Discrimination?”, *European equality law review*, n° 1, 2016, str. 1. do 10., osobito str. 7. Taj je autor istaknuo da je presuda ČEZ proširila krug osoba koje se mogu pozivati na zabranu neizravne diskriminacije te da je to proširenje posljedica primjene koncepta „diskriminacije na temelju povezanosti” na neizravnu diskriminaciju.

²⁶ Vidjeti točku 30. ovog mišljenja.

38. U tom smislu, Odbor za prava osoba s invaliditetom²⁷, osnovan u okviru Fakultativnog protokola uz Konvenciju UN-a, u svojoj općoj napomeni br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji od 26. travnja 2018.²⁸ smatrao je da se u članku 5. stavku 2. Konvencije UN-a navode pravni propisi za ostvarivanje prava na jednakost osoba s invaliditetom i *s njima povezanih osoba* te da se obvezom zabrane svake diskriminacije na temelju invaliditeta nastoje zaštititi osobe s invaliditetom i osobe u njihovoj okolini, *primjerice roditelji djece s invaliditetom*²⁹. Taj je odbor istaknuo i da se diskriminacija „na temelju invaliditeta” može konkretno odnositi na osobe povezane s osobom s invaliditetom, pri čemu je taj oblik diskriminacije poznat kao „diskriminacija na temelju povezanosti”, te da se širok doseg članka 5. temelji na potrebi za uklanjanjem i suzbijanjem svih diskriminirajućih situacija i/ili diskriminirajućeg ponašanja povezanog s invaliditetom³⁰. I dalje prema mišljenju navedenog odbora, pojam zaštite od „diskriminacije po svim osnovama” znači da treba uzeti u obzir sve moguće razloge diskriminacije i njihovo međudjelovanje³¹.

39. Odbor za prava osoba s invaliditetom nedavno je, u okviru zaključaka donesenih na temelju članka 5. Fakultativnog protokola, koji se odnose na Predstavku br. 51/2018 od 26. kolovoza 2022.³², ispitao predstavku osobe u svojstvu pružatelja skrbi svojoj kćeri i njezinu partneru, koji su osobe s invaliditetom. Taj je odbor uputio na svoju opću napomenu br. 6 te je pritom primijenio pojam „diskriminacija na temelju povezanosti”, uzimajući u obzir tvrdnju podnositeljice predstavke prema kojoj u talijanskom pravnom sustavu postoji praznina zbog koje su pružatelji skrbi u obitelji ranjivi i mogu postati žrtve diskriminacije na temelju povezanosti, protivno članku 5. Konvencije UN-a.

40. Iako Unija nije odobrila Fakultativni protokol uz Konvenciju UN-a, a Odbor za prava osoba s invaliditetom nije pravosudno tijelo, značajno je da i taj odbor stoga utvrđuje široko tumačenje pojma „diskriminacija na temelju invaliditeta” te izričito navodi diskriminaciju na temelju povezanosti, pri čemu je ne ograničava na izravnu diskriminaciju.

41. Napominjem i da se, prema sudskoj praksi Suda, Direktivom 2000/78, u području na koje se ona odnosi, provodi opće načelo nediskriminacije utvrđeno u članku 21. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja), kojim se zabranjuje *svaka diskriminacija*, koja se temelji, među ostalim, na invaliditetu. Nadalje, u članku 26. Povelje određuje se da Unija priznaje i poštuje prava osoba s invaliditetom na mjere čiji je cilj osiguravanje njihove neovisnosti, društvene i profesionalne uključenosti te njihovo sudjelovanje u životu zajednice³³. U skladu s člankom 52. stavkom 3. Povelje, u onoj mjeri u kojoj ona sadržava prava koja odgovaraju pravima zajamčenima Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: EKLJP), potpisanom u Rimu 4. studenoga 1950., njihovo značenje i opseg jednaki su onima iz te konvencije. U članku 53. Povelje u tu se svrhu dodaje da se nijedna njezina odredba ne smije tumačiti kao ograničavanje ili nepovoljno utjecanje, u području primjene prava Unije, na ljudska prava koja priznaje, među ostalim, EKLJP.

²⁷ Vidjeti, o tom odboru, točku 23. ovog mišljenja.

²⁸ CRPD/C/GC/6 Taj dokument, objavljen na španjolskom, engleskom i francuskom jeziku, dostupan je na sljedećoj adresi: <https://www.ohchr.org/fr/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no6-equality-and-non-discrimination>.

²⁹ Opća napomena br. 6 (t. 17.)

³⁰ Opća napomena br. 6 (t. 20.)

³¹ Opća napomena br. 6 (t. 21.)

³² O tim zaključcima vidjeti i točku 23. ovog mišljenja. Vidjeti osobito točku 7.9. navedenih zaključaka.

³³ Vidjeti presudu od 18. siječnja 2024., Ca Na Negreta (C-631/22, EU:C:2024:53, t. 40. i navedena sudska praksa).

42. Međutim, u tom pogledu valja istaknuti da je Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP)³⁴, pred kojim je postupak pokrenuo podnositelj zahtjeva koji se konkretno pozivao na neizravnu diskriminaciju³⁵, odlučio da je zdravstveno stanje osobe, osobito invaliditet i različiti zdravstveni problemi, obuhvaćeno izrazom „ili druga okolnost” upotrijebljenim u članku 14. EKLJP-a³⁶. Taj je sud podsjetio na to da je u njegovoj sudskoj praksi izraz „druga okolnost” općenito široko tumačen te se ne odnosi samo na osobna obilježja u smislu da su urođena ili svojstvena osobi, te da iz toga slijedi da, s obzirom na cilj i prirodu prava koja se njime nastoje zaštititi, članak 14. EKLJP-a obuhvaća i slučajeve u kojima se prema pojedincu postupi nepovoljnije zbog položaja ili zaštićenih obilježja druge osobe. Navedeni sud zaključio je da se diskriminirajuće postupanje koje ističe podnositelj zahtjeva zbog invaliditeta njegova djeteta, s kojim ima bliske osobne veze i kojem pruža skrb, smatra oblikom diskriminacije na temelju invaliditeta obuhvaćene člankom 14. EKLJP-a³⁷. Stoga je taj sud utvrdio pojam „diskriminacija na temelju povezanosti” a da pritom nije razlikovao izravnu i neizravnu diskriminaciju³⁸.

43. Stoga, smatram da, iako se članak 2. stavak 2. točka (b) Direktive 2000/78 odnosi na „osobe s invaliditetom”, ta odredba podrazumijeva da pružatelj skrbi u obitelji djetetu s invaliditetom ima aktivnu procesnu legitimaciju za pokretanje postupka, na temelju zabrane neizravne diskriminacije na temelju povezanosti, za zaštitu od diskriminacije na koju bi imala pravo sama osoba s invaliditetom da je ona radnik, inače bi se toj direktivi oduzeo dio njezina korisnog učinka. Drugim riječima, tom se direktivom osigurava zaštita dviju osoba istodobno, odnosno, s jedne strane, djeteta s invaliditetom, koje prima pomoć pružatelja skrbi u okviru obitelji, i, s druge strane, tog pružatelja skrbi u profesionalnom kontekstu, zbog njegove smanjene raspoloživosti za obavljanje zadaća zbog pružanja pomoći.

44. U ovom slučaju, sud koji je uputio zahtjev polazi od pretpostavke prema kojoj G. L. može biti žrtva neizravne diskriminacije na temelju povezanosti. U tom pogledu, valja podsjetiti na to da se, prema ustaljenoj sudskoj praksi Suda, ne može smatrati da se nekom odredbom ili praksom uspostavlja različito postupanje koje se izravno temelji na invaliditetu u smislu članka 1. Direktive 2000/78, u vezi s njezinim člankom 2. stavkom 2. točkom (a), ako se ona temelji na kriteriju koji nije neodvojivo povezan s invaliditetom³⁹.

45. U predmetu u kojem je donesena presuda Coleman, tužiteljica je izjavila da je poslodavac prema njoj postupao nepovoljnije nego prema njezinim kolegama koji su roditelji djece bez invaliditeta⁴⁰. Smatra se da je ta razlika u postupanju povezana s pojmom „izravna diskriminacija na temelju povezanosti”, do koje dolazi kada se prema jednoj osobi postupi nepovoljnije nego što

³⁴ Vidjeti presudu ESLJP-a od 22. ožujka 2016., Guberina protiv Hrvatske, CE:ECHR:2016:0322JUD002368213.

³⁵ U skladu s obavijesti o sudskoj praksi ESLJP-a, dostupnoj na adresi: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-11097%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-11097%22]}), „[p]odnositelj zahtjeva živio je sa svojim djetetom s teškim invaliditetom o kojem je brinuo. Kako bi djetetu osigurao bolji, prikladniji smještaj, podnositelj zahtjeva prodao je obiteljski stan na trećem katu zgrade bez dizala i kupio kuću. Zatim je tražio da ga se oslobodi poreza na kupnju, ali je njegov zahtjev odbijen, uz obrazloženje da je stan koji je prodao zadovoljavao obiteljske potrebe. U okviru postupka koji se vodio na temelju Konvencije, podnositelj zahtjeva istaknuo je da primjena poreznog zakonodavstva na njegovu situaciju predstavlja diskriminaciju na temelju invaliditeta njegova djeteta”.

³⁶ U skladu s tim člankom „[u]živanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.”

³⁷ Vidjeti točke 76. do 79. te presude.

³⁸ Valja napomenuti da je ESLJP u navedenoj presudi, kad je riječ o „relevantnim međunarodnim dokumentima” uputio, među ostalim, na presude Coleman i ČEZ (vidjeti točke 41. i 42.).

³⁹ Vidjeti presudu od 26. siječnja 2021., Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Krakowie (C-16/19, EU:C:2021:64, t. 44. i navedena sudska praksa).

⁴⁰ Vidjeti presudu Coleman, (t. 26.).

se postupa ili se postupalo ili bi se postupalo prema nekoj drugoj osobi u usporedivoj situaciji, na temelju, među ostalim, invaliditeta. Naime, takva razlika u postupanju očito je neodvojivo povezana s invaliditetom djeteta⁴¹.

46. U skladu s člankom 2. stavkom 2. točkom (b) Direktive 2000/78, osim u slučajevima iz članka 2. stavka 2. točke (b) podtočaka i. i ii., „neizravna diskriminacija na temelju povezanosti” može proizići iz mjere kojom se, iako je formulirana na neutralan način, to jest iako upućuje na druge kriterije koji nisu povezani sa zaštićenom značajkom, osobe te značajke stavljaju u posebno nepovoljan položaj⁴². Prema mojem mišljenju, tipičan primjer takve diskriminacije je kada poslodavac općenito uvede nefleksibilan raspored radnog vremena. To je pravilo oblikovano na neutralan način jer se primjenjuje na sve zaposlenike, ali posebno nepovoljno utječe na pružatelje skrbi u obitelji djece s invaliditetom, kojima je potrebno fleksibilnije radno vrijeme kako bi mogli pružati potrebnu pomoć i skrb koja je toj djeci potrebna s obzirom na njihovo zdravstveno stanje⁴³.

47. Na sudu koji je uputio zahtjev, koji je jedini nadležan za ocjenu činjenica, je da provjeri može li ponašanje za koje se prigovara društvu AB predstavljati izravnu ili neizravnu diskriminaciju na temelju povezanosti, u smislu članka 2. stavka 2. Direktive 2000/78.

48. S obzirom na prethodno navedena razmatranja, predlažem da se na prvo prethodno pitanje odgovori da članak 1., članak 2. stavak 1. i članak 2. stavak 2. točku (b) Direktive 2000/78 treba tumačiti na način da se radnik koji, iako sam nije osoba s invaliditetom, tvrdi da je žrtva posebno nepovoljnog položaja na radnom mjestu na temelju invaliditeta njegova djeteta, kojem pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna, može pred sudom pozvati na načelo zabrane svake neizravne diskriminacije na temelju invaliditeta predviđeno tim odredbama.

B. Drugo prethodno pitanje

49. Drugim pitanjem, koje se upućuje u slučaju potvrdnog odgovora na prvo pitanje, sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li članak 5. Direktive 2000/78 tumačiti na način da je, kad je radnik, koji sam nije osoba s invaliditetom, pružatelj skrbi svojem djetetu s invaliditetom, poslodavac tog pružatelja skrbi dužan, kao „razumne prilagodbe” predviđene tim člankom, donijeti odgovarajuće mjere kako bi mu, ovisno o potrebama u konkretnoj situaciji, omogućio da pruža pomoć i osnovnu skrb koja je potrebna njegovu djetetu.

50. U skladu s člankom 5. Direktive 2000/78, kako bi se zajamčilo poštovanje načela jednakog postupanja u pogledu osoba s invaliditetom, moraju se osigurati razumne prilagodbe njihovim posebnim potrebama. Tako poslodavac prema potrebi u određenoj situaciji mora poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osobi s invaliditetom omogućio pristup zapošljavanju, sudjelovanje ili napredovanje na radu ili osposobljavanje, ako takve mjere za poslodavca ne bi predstavljale nerazmjerno opterećenje.

⁴¹ Kao što je to istaknuo nezavisni odvjetnik L. M. Poiares Maduro u svojem mišljenju u predmetu Coleman (C-303/06, EU:C:2008:61, t. 20.), „[u] slučaju S. Coleman riječ je o izravnoj diskriminaciji. Kao što to jasno proizlazi iz zahtjeva za prethodnu odluku, S. Coleman ne ističe posljedice koje bi *a priori* neutralna mjera imala na nju kao majku djeteta s invaliditetom o kojem primarno ona skrbi. Umjesto toga, ona prigovara svojem poslodavcu jer se posebno okomio na nju i jer ju je izdvojio upravo zbog njezina djeteta s invaliditetom. Zbog toga se Sudu upućuje pitanje zabranjuje li se direktivom izravna diskriminacija na temelju povezanosti”.

⁴² Vidjeti u tom smislu presudu od 26. siječnja 2021., Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie (C-16/19, EU:C:2021:64, t. 55. i navedena sudska praksa).

⁴³ Primjerice, pružatelj skrbi u obitelji koji bi trebao raditi svaki dan u tjednu od 9 sati do 18 sati, bez ikakve fleksibilnosti, sigurno bi imao poteškoća s odlaskom na liječnički pregled sa svojim djetetom tijekom tjedna, s obzirom na radno vrijeme liječničkih ordinacija.

51. U točki 42. presude Coleman Sud je istaknuo da činjenica da se taj članak 5. posebno odnosi na osobe s invaliditetom proizlazi iz okolnosti da je riječ o posebnim mjerama koje bi bile bespredmetne ili bi se mogle pokazati neproporcionalnima kada ne bi bile ograničene samo na osobe s invaliditetom. Sud je dodao da je, kao što to proizlazi iz uvodnih izjava 16. i 20. te direktive, riječ o mjerama kojima se uzimaju u obzir potrebe osoba s invaliditetom na radnom mjestu i kojima se radno mjesto prilagođava invaliditetu tih osoba. Cilj je stoga takvih mjera posebno omogućiti i potaknuti uključivanje osoba s invaliditetom na tržište rada te se one zbog toga mogu odnositi samo na te osobe, kao i na obveze koje u odnosu na njih imaju njihovi poslodavci i, prema potrebi, države članice.

52. Međutim, u skladu s člankom 2. stavkom 2. točkom (b) podtočkom ii. Direktive 2000/78, neizravna diskriminacija postoji ako bi naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa doveli osobe, među ostalim, određenog invaliditeta u posebno nepovoljan položaj u usporedbi s drugim osobama, osim ako je poslodavac ili bilo koja osoba ili organizacija na koju se ta direktiva primjenjuje dužna u skladu s nacionalnim zakonodavstvom poduzeti odgovarajuće mjere u skladu s načelima iz članka 5. navedene direktive kako bi se uklonio nepovoljan položaj koji uzrokuje ta odredba, taj kriterij ili ta praksa. Stoga se osiguravanjem razumnih prilagodbi može otkloniti neizravna diskriminacija. Prema tome, kao što je to Komisija istaknula u svojim pisanim očitovanjima, neizravna diskriminacija i razumne prilagodbe koje treba osigurati poslodavac usko su povezani. U tom smislu, u skladu s člankom 2. Konvencije UN-a diskriminacija na osnovi invaliditeta uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumne prilagodbe. U tim okolnostima, s obzirom na to da je priznato da se Direktivom 2000/78 zabranjuje neizravna diskriminacija na temelju povezanosti, iz toga logički proizlazi da radniku koji je na svojem radnom mjestu žrtva neizravne diskriminacije na temelju povezanosti na temelju invaliditeta, treba osigurati razumne prilagodbe kako bi se ostvarila primjena načela jednakog postupanja.

53. Osim toga, u Konvenciji UN-a, koju je Unija potvrdila *nakon* dana objave presude Coleman, navodi se, u njezinu članku 2., da razumna prilagodba označava „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na ravnopravnoj osnovi s drugima”. Iz te definicije proizlazi da, za razliku od teksta članka 5. Direktive 2000/78, razumne prilagodbe nisu ograničene na potrebe osoba s invaliditetom na radnom mjestu i da stoga osoba s invaliditetom koja ne može obavljati profesionalnu djelatnost može tako imati koristi od njih, u obliku prilagodbi osiguranih radniku u svojstvu njegova pružatelja skrbi. Tim prilagodbama radnik može pružiti pomoć i skrb potrebnu osobi s invaliditetom, *neovisno o njezinoj dobi*. U tom smislu, člankom 5. stavkom 3. te konvencije predviđa se da, „[d]a bi promicale jednakost i ukinule diskriminaciju, države stranke će poduzeti sve primjerene korake radi osiguranja provedbe razumne prilagodbe” a da se pritom ne utvrđuju nikakva ograničenja u pogledu osoba o kojima je riječ.

54. Usto, u članku 7. stavku 1. Konvencije UN-a navodi se da će „države stranke osigurati[i] sve potrebne mjere kako bi zajamčile djeci s teškoćama u razvoju puno uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda ravnopravno s drugom djecom”. Ako dijete s invaliditetom ovisi o drugoj osobi u svrhu ostvarivanja tih prava i tih sloboda, pružatelj skrbi tom djetetu treba mu moći pružiti pomoć koja mu je potrebna, što može podrazumijevati prilagodbu uvjeta rada tog pružatelja skrbi. Stoga su razumne prilagodbe potrebne *a fortiori* kad je osoba s invaliditetom dijete. Međutim, kao što je to naglašeno, na tu se konvenciju može pozivati u svrhu tumačenja Direktive

2000/78, koja se mora, u mjeri u kojoj je to moguće, tumačiti u skladu s tom konvencijom⁴⁴. Općenitije, člankom 7. stavkom 2. Konvencije UN-a te člankom 24. stavkom 2. Povelje predviđa se da u svakom djelovanju koje se odnosi na djecu, bez obzira na to provode li ga tijela javne vlasti ili privatne institucije, primarni cilj mora biti zaštita interesa djeteta.

55. Kad je riječ o vrsti razumnih prilagodbi na koje se može pozvati pružatelj skrbi osobi s invaliditetom, valja istaknuti da se u uvodnoj izjavi 20. Direktive 2000/78, među odgovarajućim mjerama navode „učinkovite i praktične mjere za prilagodbu radnog mjesta invaliditetu, na primjer, prilagodbom prostorije i opreme, rasporeda radnog vremena, raspodjelom zadataka ili osiguranjem sredstava za osposobljavanje ili uvođenje u rad”. U tom pogledu Sud je već presudio da u toj uvodnoj izjavi nisu iscrpno navedene odgovarajuće mjere, pri čemu potonje mogu biti fizičke, organizacijske i/ili obrazovne jer članak 5. te direktive u vezi s člankom 2. Konvencije UN-a zagovara široku definiciju pojma „razumna prilagodba”⁴⁵.

56. Kao što sam to već naveo u svojem mišljenju u predmetu HR Rail⁴⁶, cilj je članka 5. Direktive 2000/78, u vezi s njezinim uvodnim izjavama 17. i 20., u pristupu utemeljenom na društvenom pojmu „invaliditeta”, prilagoditi radnu okolinu osobe s invaliditetom kako bi joj se omogućilo puno i učinkovito sudjelovanje u profesionalnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugim radnicima. U slučaju da sam pružatelj skrbi nije osoba s invaliditetom, i njegovo radno okruženje treba prilagoditi u istu svrhu. Odgovarajuće mjere koje poslodavac može donijeti, ovisno o potrebama u konkretnoj situaciji, stoga se ne odnose na prilagodbu prostorije ili opreme, nego, konkretno, na raspored radnog vremena ili raspodjelu zadataka⁴⁷. Kad je riječ o rasporedu radnog vremena, Sud je već presudio da članak 5. te direktive treba tumačiti na način da skraćivanje radnog vremena može predstavljati jednu od mjera prilagodbe iz tog članka⁴⁸. U ovom slučaju, G. L. je tražila od svojeg poslodavca, na prvom mjestu, da je rasporedi na radno mjesto na kojem se uvijek radi u jutarnjoj smjeni, što se, čini se, odnosi na raspored radnog vremena i zadaća koje treba obavljati. Na drugom mjestu, tražila je od svojeg poslodavca da je se eventualno rasporedi na radno mjesto niže razine. Prema ustaljenoj sudskoj praksi Suda, u određenim uvjetima, preraspoređivanje na drugo radno mjesto može biti odgovarajuća mjera u sklopu „razumnih prilagodbi”, u smislu članka 5. navedene direktive⁴⁹.

57. S obzirom na to, člankom 5. ne može se obvezati poslodavca da poduzme mjere koje bi mu predstavljale nerazmjerno opterećenje. U tom pogledu iz uvodne izjave 21. iste direktive proizlazi da je, kako bi se utvrdilo dovode li određene mjere do nerazmjernog opterećenja za njega, posebice potrebno voditi računa o povezanim financijskim troškovima, razmjeru i financijskim izvorima organizacije ili poduzeća te o mogućnostima dobivanja pomoći iz javnih sredstava ili kakve druge pomoći⁵⁰.

⁴⁴ Vidjeti točku 30. ovog mišljenja.

⁴⁵ Vidjeti presudu od 10. veljače 2022., HR Rail (C-485/20, EU:C:2022:85, t. 40. i navedena sudska praksa).

⁴⁶ C-485/20, EU:C:2021:916, t. 59.

⁴⁷ Valja pojasniti da je mogućnost prilagodbe rasporeda radnog vremena za pružatelje skrbi sada izričito predviđena pravom Unije. Naime, u Direktivi (EU) 2019/1158 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2019. o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja i pružatelja skrbi i o stavljanju izvan snage Direktive Vijeća 2010/18/EU (SL 2019., L 188, str. 79), koja se ne primjenjuje *ratione temporis* na glavni postupak, navodi se, u njezinu članku 9. stavku 1. da „[d]ržave članice poduzimaju potrebne mjere kako bi osigurale da radnici s djecom do određene dobi, a u svakom slučaju do navršene osme godine života, i pružatelji skrbi imaju pravo zatražiti fleksibilne radne uvjete radi pružanja skrbi. Trajanje takvih fleksibilnih radnih uvjeta može podlijeći razumnim ograničenjima.” U članku 3. stavku 1. točki (f) te direktive „fleksibilni radni uvjeti” definiraju se kao „mogućnost pružena radnicima da prilagode svoj raspored radnog vremena, među ostalim radom na daljinu, fleksibilnim radnim vremenom ili smanjenim brojem radnih sati”.

⁴⁸ Vidjeti presudu od 11. travnja 2013., HK Danmark (C-335/11 i C-337/11, EU:C:2013:222, t. 64.).

⁴⁹ Vidjeti u tom smislu presudu od 10. veljače 2022., HR Rail (C-485/20, EU:C:2022:85, t. 43. i navedena sudska praksa).

⁵⁰ Vidjeti presudu od 18. siječnja 2024., Ca Na Negreta (C-631/22, EU:C:2024:53, t. 45. i navedena sudska praksa).

58. U ovom slučaju, društvo AB u pisanim očitovanjima, među ostalim, tvrdi da je u kategoriji „operateri na putničkim postajama” nedostajalo osoblja i da, u svakom slučaju, u kategoriji „pomoćnici za mobilnost”, koji pripadaju drugoj vrsti profesionalne djelatnosti, nije bilo slobodnih radnih mjesta. G. L. je ipak izuzeta iz redovnog rasporeda smjenskog rada, koji se primjenjuje na operatere na putničkim stanicama linije podzemne željeznice na koju je raspoređena, te je, za razliku od svojih kolega, raspoređena na fiksno mjesto rada s povlaštenim radnim vremenom. Društvo AB time je osiguralo potrebne razumne prilagodbe, ali nije uspjelo rasporediti G. L. na fiksno mjesto rada na neodređeno vrijeme.

59. U tom pogledu, na sudu koji je uputio zahtjev je da provjeri predstavlja li G. L.-in zahtjev nerazmjerno opterećenje u smislu članka 5. Direktive 2000/78.

60. S obzirom na sve prethodno navedeno, predlažem da se na drugo prethodno pitanje odgovori da članak 5. Direktive 2000/78 treba tumačiti na način da je, kad je radnik, koji sam nije osoba s invaliditetom, pružatelj skrbi svojem djetetu s invaliditetom, poslodavac tog pružatelja skrbi dužan, kao „razumne prilagodbe” predviđene tim člankom, donijeti odgovarajuće mjere, konkretno one koje se odnose na prilagodbu rasporeda radnog vremena i promjenu zadataka koje treba obavljati, kako bi mu, ovisno o potrebama u konkretnoj situaciji, omogućio da pruža pomoć i osnovnu skrb koja je potrebna njegovu djetetu, pod uvjetom da se tim mjerama tom poslodavcu ne nalaže nerazmjerno opterećenje.

V. Zaključak

61. S obzirom na prethodna razmatranja, predlažem Sudu da na prvo i drugo prethodno pitanje koja je uputio Corte suprema di cassazione (Vrhovni kasacijski sud, Italija) odgovori na sljedeći način:

1. Članak 1., članak 2. stavak 1. i članak 2. stavak 2. točku (b) Direktive Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja

treba tumačiti na način da se:

radnik koji, iako sam nije osoba s invaliditetom, tvrdi da je žrtva posebno nepovoljnog položaja na radnom mjestu na temelju invaliditeta njegova djeteta kojem pruža pomoć i osnovnu skrb koja mu je potrebna, može pred sudom pozvati na načelo zabrane svake neizravne diskriminacije na temelju invaliditeta predviđeno tim odredbama.

2. Članak 5. Direktive 2000/78

treba tumačiti na način da:

kad je radnik, koji sam nije osoba s invaliditetom, pružatelj skrbi svojem djetetu s invaliditetom, poslodavac tog pružatelja skrbi dužan je, kao „razumne prilagodbe” predviđene tim člankom, donijeti odgovarajuće mjere, konkretno one koje se odnose na prilagodbu rasporeda radnog vremena i promjenu zadataka koje treba obavljati, kako bi mu, ovisno o potrebama u konkretnoj situaciji, omogućio da pruža pomoć i osnovnu skrb koja je potrebna njegovu djetetu, pod uvjetom da se tim mjerama tom poslodavcu ne nalaže nerazmjerno opterećenje.